

PLASTICĂ MONUMENTALĂ LA PARȚA

Gheorghe Lazarovici

Manifestările artistice din epoca neolitică din România cunosc, în vremea neoliticului mijlociu, o dezvoltare aproape nemaiîntâlnită în alte perioade preistorice. Prelucrarea lemnului, lutului, pietrei, osului și cornului atinge valențe artistice deosebite. Vechile opinii privind manifestările artistice au fost schimbate radical de noile cercetări. Dacă manifestările artistice neolitice erau apreciate, în special prin arta mărunță (plastica în lut, piatră și os)¹, plastica monumentală fiind extrem de rară, era cunoscută doar în epoca eneolitică (ex. “altarele de la Trușești”)², în ultima perioadă săpăturile au scos la lumină noi date privind istoria artei neolitice.

Unul dintre complexele neolitice cele mai importante, care a dat rezultate deosebite pentru istoria neolitică, este stațiunea de la Parța, jud. Timiș³. Săpăturile pe suprafețe întinse, făcute cu migală în diferite zone ale întinsei stațiuni, prospecțiile arheomagnetice de Vasile V. Morariu⁴ au adus noi date privind arhitectura neolitică:

- sistemul de fortificație - cel mai impunător și timpuriu din țară, după cunoștințele noastre - format din patru palisade și patru șanțuri⁵, conceput după un anume model urbanistic având în centru un sanctuar, piațete și mai multe construcții de cult;

- mai multe sanctuare în diferite niveluri, sanctuare casnice, gropi de cult (*bothros*), altare monumentale⁶;

- construcții din lemn și lut impunătoare și numeroase locuințe cu etaj sau cu 1-2 podele suspendate⁷.

Manifestările artistice de la Parța cunosc unele capodopere de artă neolitică cum este “*Omul care strigă*” sau “*Bocitoarea*”⁸.

Numeroase alte vase, altărașe antropo sau zoomorfe, întregi sau fragmentare sau unele realizări de mare finețe meșteșugărească completează repertoriul artiștilor necunoscuți, cum este vasul cu păsări sau prosopomorf cu capac⁹. Un loc aparte în descoperirile de la Parța îl ocupă plastica monumentală.

Catalogul descoperirilor:

Cat. 1. Altarul monumental (Pl. I, fig. 2) se afla în încăperea de răsărit a sanctuarului 2, în fața unei deschideri (Pl. II, fig. 1), mărginită de două coloane.

Altarul monumental avea un soclu, decorat pe capetele laterale, două statui cu un corp comun, cu umerii separați, la una capul păstrat redă un cap de taur cu coarne, la cealaltă capul era lipsă, dar avea lipit un pântec de lut, ambele reprezentând cuplul divin Marea Mamă și zeul Taur, principalele divinități în sanctuarele, altarele și plastica monumentală de la Parța. Între soclu și statuie se aflau tăvi pentru depunerea unor ofrande. Dimensiunile soclului erau de 135x55 cm, al blocului de 130x110 cm, iar împreună avea cca. 175-180 cm înălțime.

Cat. 2. Intrarea de est cu coloanele (Pl. II, fig. 2) este formată din două deschideri, una îngustă, în fața statuii monumentale, alta străjuită de un idol-bust monumental. Deschiderea din fața statuii avea două coloane terminate cu cap de taur cu bandă de incizii meandrice pe față, încrustate cu alb și spațiu din meandru pictat cu roșu în tehnica *crusted* (*crusted ware*).

Cat. 3. Idol-bust, monumental, sanctuarul 2, intrarea de est. A fost descoperit împreună cu un fragment de canat de intrare, fiind situat deasupra intrării de est a sanctuarului 2. Acesta avea cca. 40 cm lățime și 35 cm înălțime. Era lucrat dintr-o pastă de chirpici și nu a fost ars sau ars foarte slab. Cu prilejul incendierii sanctuarului se coace, la fel ca ceilalți idoli bust. Avea o perforație groasă în zona gâtului, potrivită pentru introducerea unui craniu de animal. Acesta era montat într-o nișă deasupra intrării.

Asemenea idoli sunt în număr de 4 din care unul fără condiții de descoperire, doi sunt în sanctuarul 2 și unul într-o construcție din vecinătatea sanctuarului.

Cat. 4. Idol-bust și altarul A (Pl. III, fig. 1) sanctuarul 2, era format dintr-o casetă de lut dintr-o etapă mai veche (sanctuarul 1. altar A), folosită cu aceleași funcționalități cultice în sanctuarul 2. Un idol bust a fost descoperit pe un soclu. Idolul avea dimensiunile de cca. 35 cm, iar înălțimea de 16 cm, avea o perforație pentru introducerea unui băț ce susținea montat un craniu de animal. Acesta avea un decor, pe umeri, din alveole sugerând un șirag de mărgele. În vecinătatea soclului era o vatră portativă, ovală, pentru ars ofrande. Cenușa era aruncată în caseta din spatele vetrei și idolului bust, unde, în sanctuarul 1 erau același gen de instalații.

Soclu pentru idol bust, deși nu ține de plastică, considerăm necesar să atragem atenția asupra lui, fiind o modelare deosebită, având o structură din chirpici cu fascii de nuiele în interior, cu suprafața netezită ca la idoli, lucrat din același material, dar cu mai mult nisip în pastă. Pe el a fost descoperit idolul bust (cat. 4).

Cat. 5. Idol bust, cu loc de descoperire neprecizat, ceva mai mare decât cel de sus, cu același orificiu. Lucrat din chirpici, nears sau aceeași ardere slabă (coacere), întâlnită la mai toate piesele arhitectonice (neilustrat).

Cat. 6. Idol bust, locuința 8, construcție cu caracter social sau cultic, aflată la sud de sanctuarul 2 (Pl. III, fig. 1). În vecinătatea de sud a ei, în zona etajului din lemn, a fost descoperit idolul, fiind orientat cu fața spre răsărit. Piesa avea pe piept decor incizat sugerând ochi de taur și o bandă meandrică. Pe piesă sunt urme de incrustație cu alb și pictură cu roșu.

Cat. 7. Cupa (Pl. I, fig. 2, spate) din sanctuarul 2, în încăperea de răsărit, pe masa altar D. Avea cca. 60 cm înălțime, cu gura de cca. 35 cm, lucrată din același material ca idolii bust, cu structură din fascii de nuiele. Aceasta servea la aducerea unor sacrificii de sânge sau altor ritualuri legate de turnarea unor lichide.

Cat. 8. Cerbul din Casa cerbului era un cap de lut, lipit pe trofeul unui cerb, cu o față triunghiulară, cu coarnele arse în urma incendiului. Piesa avea cca. 35 cm lățime și 32-35 înălțime. Pe față avea un decor din meandre incizate, încrustate cu materie albă calcaroasă, pictate cu roșu și galben. Piesa era ușor asimetrică, fiind privită dintr-o direcție sau făcând parte dintr-o serie de două piese. Ea a fost adosată unei coloane de lemn, lipită probabil cu lut de acesta.

Cat. 9. Altar casnic. În construcția 126, lângă peretele de vest, în colțul de nord-vest a fost descoperit un altar casnic. Acesta a fost construit peste resturile unui cuptor scos din funcțiune. În mijlocul vetrei se sapă gaură și se introduce o coloană de lemn, lipită probabil cu lut. Pe ea se modelează o frunte de taur, iar peste cuptor, din pereți de chirpici de la o altă casetă, se ridică o casetă amenajându-se un altar casnic. De la capul de taur se păstrează o ureche cu urmă de corn. În vecinătate erau 3 vase, un lustruitor și un corn.

Cat. 10. Luna-Soarele din Sanctuarul 2. Din lut este modelată o lună care a fost lipită lângă un orificiu practicat în peretele sanctuarului. Sub ea a fost modelată o mare cupă adosată peretelui. Sub crupă, mai spre intrare, era amenajată, pe un picior și adosată peretelui o râșniță cu un pat de lut. Grupul este plasat lângă intrarea de vest în sanctuarul 2. Complexul ținea de râșnitul cultic, practicat adesea în sanctuare. Asemenea situații apar în macheta unui sanctuar eneolitic, la Popudnia, cultura Cucuteni - Tripolie, republica Moldova¹⁰.

Cat. 11. Luna din P41. În P41, între dărâmăturile încăperii de răsărit (o tindă sau magazie) a fost descoperită o lună. Inițial s-a crezut că era pe peretele de nord al P40, ulterior la preparare, s-a constatat că ar ține mai degrabă de P41. Forma era asemănătoare lunii din sanctuarul 2, dar era mai subțire.

Cat. 12. Bucranii din P20. În imediata vecinătate a dărâmăturilor din P20 a fost descoperit un idol de lut în formă de bucraniu¹¹. Piesa se afla la etaj și a fost deranjată la incendierea clădirii. În vecinătatea descoperirii se afla o casetă pentru cereale. Inițial s-a crezut că este suport de cap.

Analizând condițiile de descoperire a pieselor de la Parța constatăm că toate au fost descoperite în sanctuare sau altare casnice. Din aceste motive este lesne de dedus că acestea sunt legate de practici de cult. Situații similare se întâlnesc, de regulă, și în alte stațiuni neolitice din Balcani.

Plastica monumentală neolitică, în general, nu este prea bogată. Primele manifestări sesizate în stațiuni din România au un caracter cultic, ca exemplu idolii de tip tesalian¹². Acestea apar încă din neoliticul timpuriu, în Macedonia, unde este o variantă a culturii Starčevo-Criș, lângă Skoplje, la Madiare (un altar de cult monumental și un cap monumental, stilizat, cu mască triunghiulară)¹³.

Bucranii pe stâlpi sau coloane apar în cultura Vinča, la Vinča¹⁴, Gomolava¹⁵, Kormadin¹⁶.

Descoperirile de la Parța vin să completeze lista acestora fiind, deocamdată, după cunoștințele noastre cele mai timpurii descoperiri, după cele de la Madiare. În perioadele următoare, în neoliticul târziu, sunt numeroase descoperiri în Serbia, la Vrbjanska Cuka¹⁷ dar mai ales în Câmpia Tisei, în cultura Tisa la Hodmezővásárhely, Vestő și multe altele¹⁸.

Toate descoperirile de la Parța sunt în perimetrul unor construcții cultice sau în zone sacre comunitare sau familiale. În al doilea rând, mai toate servesc unor ritualuri cultice. În al treilea rând toate piesele sunt realizate după anumite canoane, conținând în ele simboluri, legate de cultul căruia îi serveau.

NOTE

1. Vl. Dumitrescu în *Dacia*, 1939-1940, p. 97-103; Idem, în *SCIV*, XI, 2, 1960, p. 245-260; Idem, *Arta neolitică în România*, București, 1968; Idem, *Arta preistorică în România*, București, 1974.

2. M. Petrescu, Dâmbovița, în *PZ*, 41, 1973, p. 173 sqq.

3. Gh. Lazarovici, *Tibiscus*, 2, 1972, 3-26.; Idem, Z. Kalmar, Fl. Drașovean, A.S. Luca, în *Banatica*, 8, p. 7-71.

4. Gh. Lazarovici, Z. Kalmar, Fl. Drașovean, A.S. Luca, *Banatica*, 8, p. 7-71.

5. Gh. Lazarovici, F. Drașovean, Z. Maxim, *Parța - monografie arheologică*, Timișoara, 1998.

6. Gh. Lazarovici, *Banatica*, 3, 1975, p. 7-24; Idem, în *Monumente istorice*, 1, 1982, p. 31-35; Idem, în *ActaMP*, 12, 1988, 23-70; Idem, *Das neolithische Heiligtum von Parța, in Varia Arheologica, II, Neolithic of Southeastern Europe and its Near Eastern Connections*, 1989, p. 149-174; Idem, în *ActaMP*, 12, 1990-1991, p. 12-36; Idem, Z. Maxim, în *MemMuseoVerona*, 4, 1995, p. 55-66; Idem, Fl. Drașovean, L. Tulbure, *Sanctuarul neolitic de la Parța*, Timișoara, 1991, 1-21.

7. D. Rus, Gh. Lazarovici, *Banatica*, 11, 1991, p. 87-118.

8. M. Moga în *RezMuz*, 3, 295; Gh. Lazarovici 1972, I/5-6; 1983, fig. 13. Radu Resch - Germann 1974, XVIII/1; Florescu Miclea, *Preistoria Daciei*, I, 1980 supracoperta.

9. Milojević, în *BerRGK*, 39, 1951, p. 116, 4/3; Gh. Lazarovici, în *Tibiscus*, 2, 1972, pl. I/1; *Neolitical Banatului*, Cluj-Napoca, coperta 1; M. Gimbutas, *The Language of the Goddess*, 1989, pl. I.

10. M. Gimbutas, *The Goddesses and the Gods of Old Europe*, TH, 1974 Ed. 1982, 69-79; Idem, *The Civilisation of the Goddess*, 1989, p. 147; Lazarovici 1990-1991, p. 28, fig. 8. Privind rășnitul cultic vezi Lazarovici, în *ActaMP*, 1990-1991, p. 17.

11. Gh. Lazarovici, 1988, fig. 18/7.

12. Vl. Dumitrescu, 1960.

13. V. Sanev în *Macedonia Acta Archaeologica*, 9, 1988, 9-10.

14. D. Garašanin 1968, p. 20, ars prost, nelustruit, mărime naturală, crede că era fronton de locuință; Garašanin, D. 1968, fig. 28; Catalog *Vinča*, Belgrad, 1986, cat. 250.

15. Petrović 1986, cat. 16-18: sunt 3 bucranii, din care 2 sunt ilustrate.

16. Jovanović Glisć 1969, 134, fig. 38-39; Jovanović 1991.

17. Priština Kitanovski, B. Simoska, D. Jovanovic, B., 1990 *Der Kultplatz auf der Fundstelle Vrbjanska Cuka bei Prilep*, in *Vinca and its World*, Belgrad, S. 107-112.

18. N. Kalicz Idole, Wien, NHM, 1970, cat. 32-39M N. Kalicz, P. Raczky, in *The Late Neolithic of the Tisza Region*, Budapest Szolnok, 1987, 13-16, fig. 2-5, Ibidem, K. Hegedus, J. Makkay, p. 85 și urm.

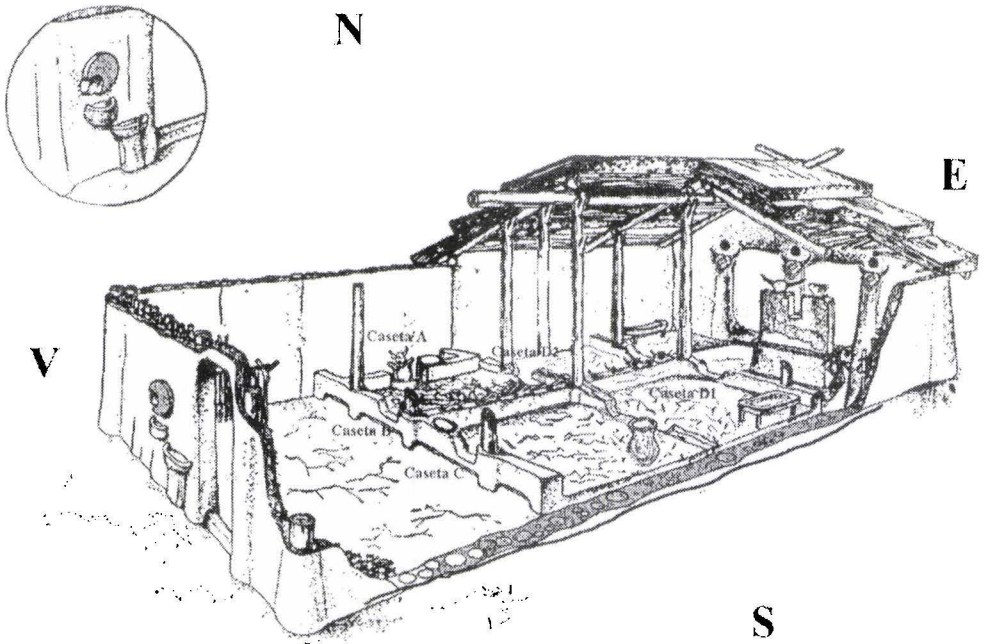
MONUMENTAL TERRACOTTA FROM PARȚA

S u m m a r y

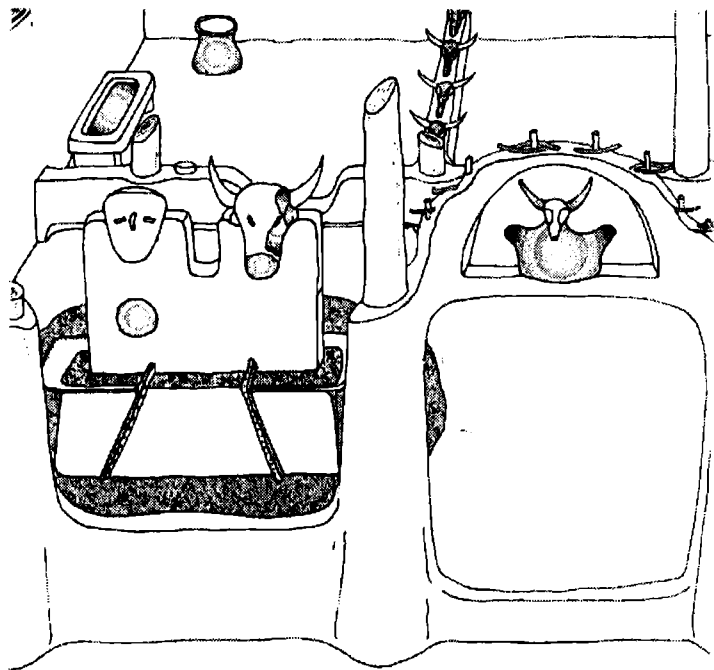
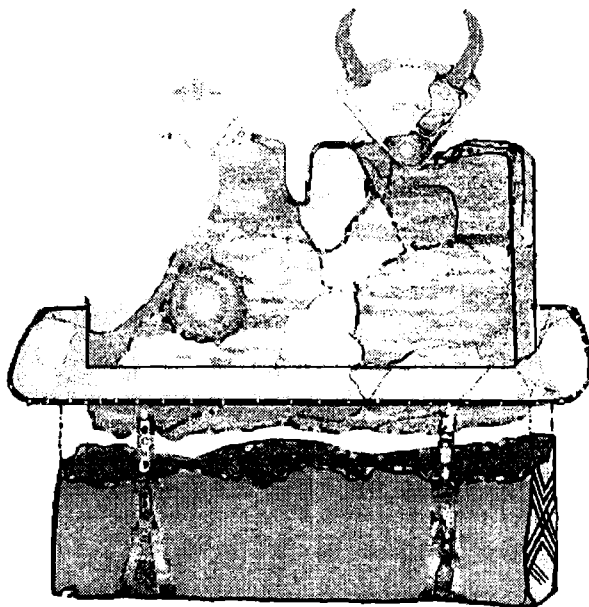
The paper introduces monumental terracotta uncovered during the archaeological excavations organized on the Neolithic site near the village of Parța, Timiș county.

All the pieces presented belong to sanctuaries or to cultic section inside dwellings. Therefore, it is most probably that they are connected to the religious life of the communities. This fact is revealed also by the stylistic standards they follow.

The monumental terracotta from Parța represent, together with those of Madiare, the oldest vestiges of this type.

Fig. 1. Sanctuarul 2, vedere dinspre sud-vest.

Pl. I, fig. 1-2. Altarul monumental și deschiderile dinspre răsărit.

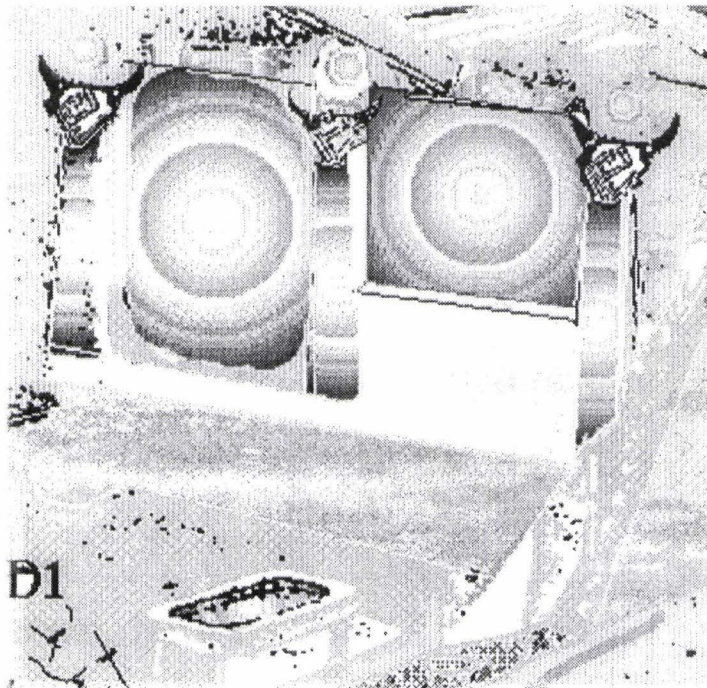

Fig. 1. Sanctuarul 2, intrarea de est cranii pe coloane

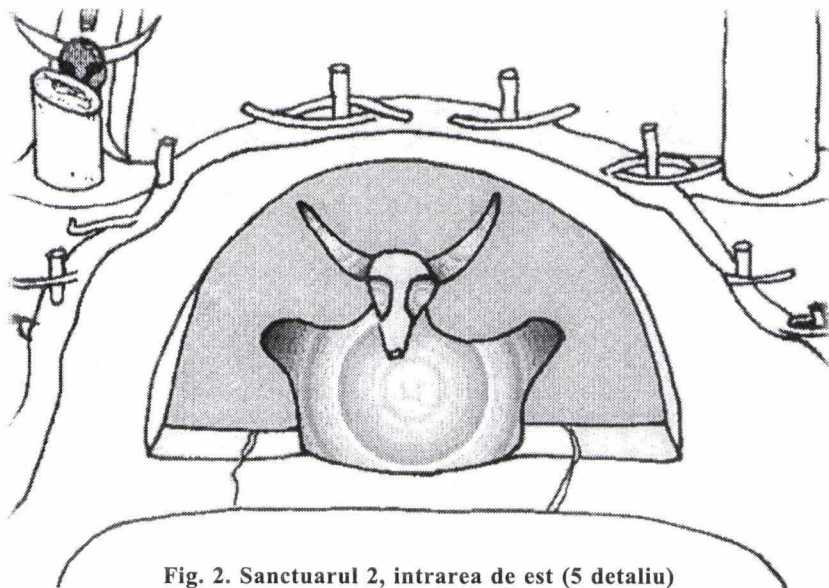
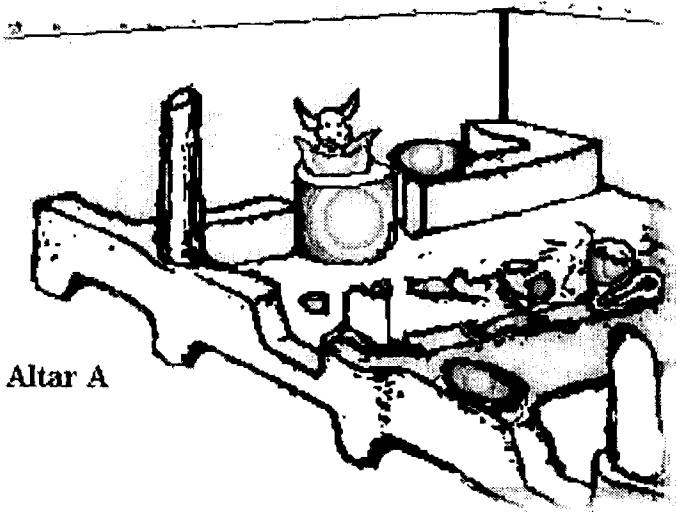

Fig. 2. Sanctuarul 2, intrarea de est (5 detaliu)

Pl. II.

Altar A

Fig. 1. Altarul A, sanctuarul 2

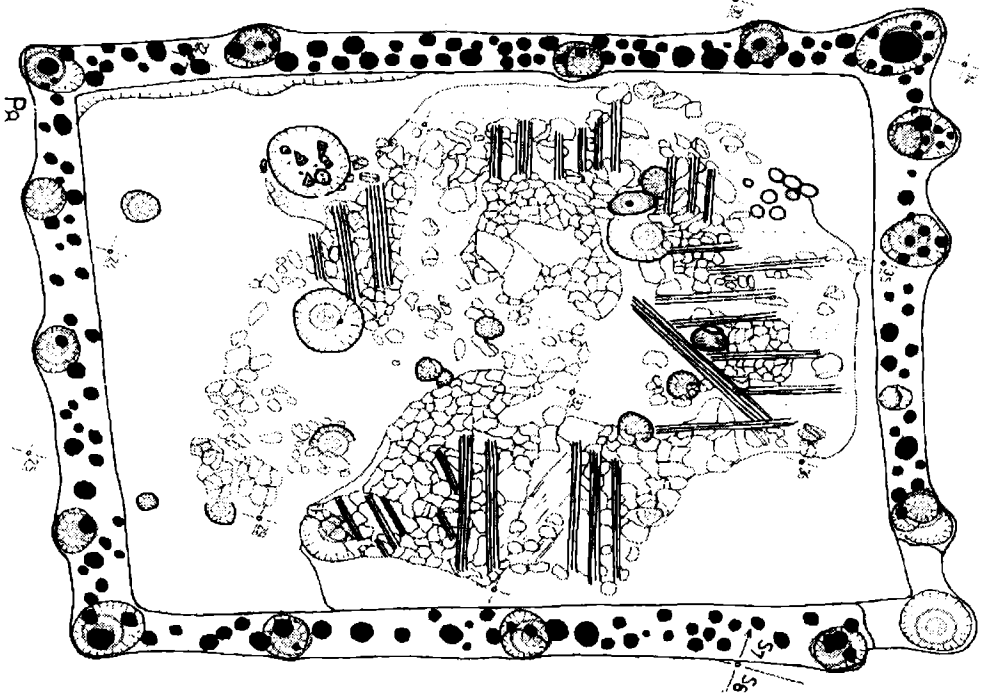

Fig. 2.

Pl. III.

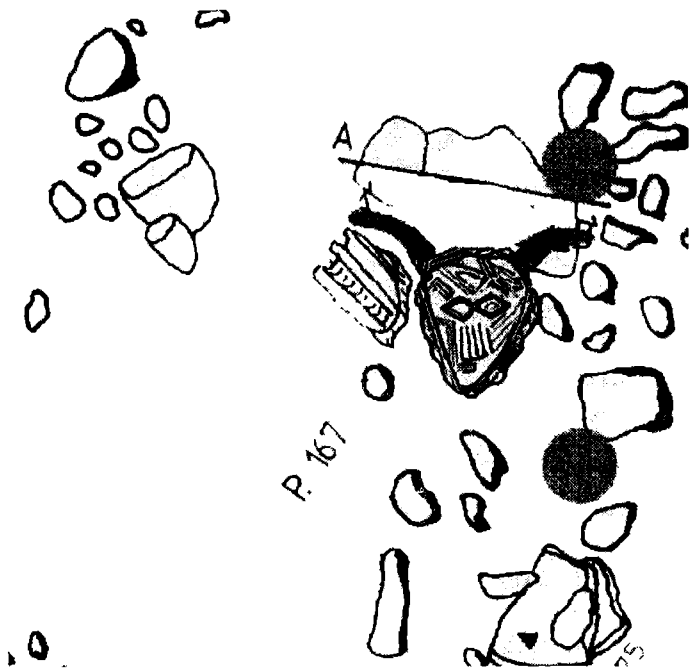

Fig. 1. Casa cerbului, detaliu

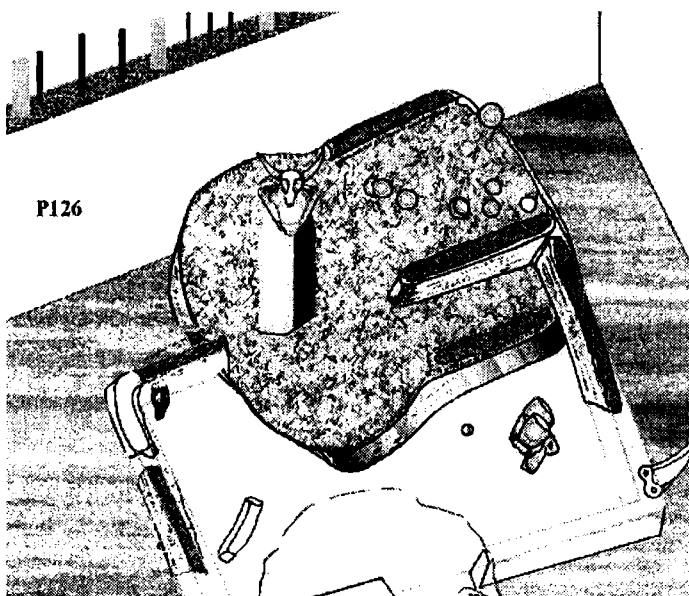
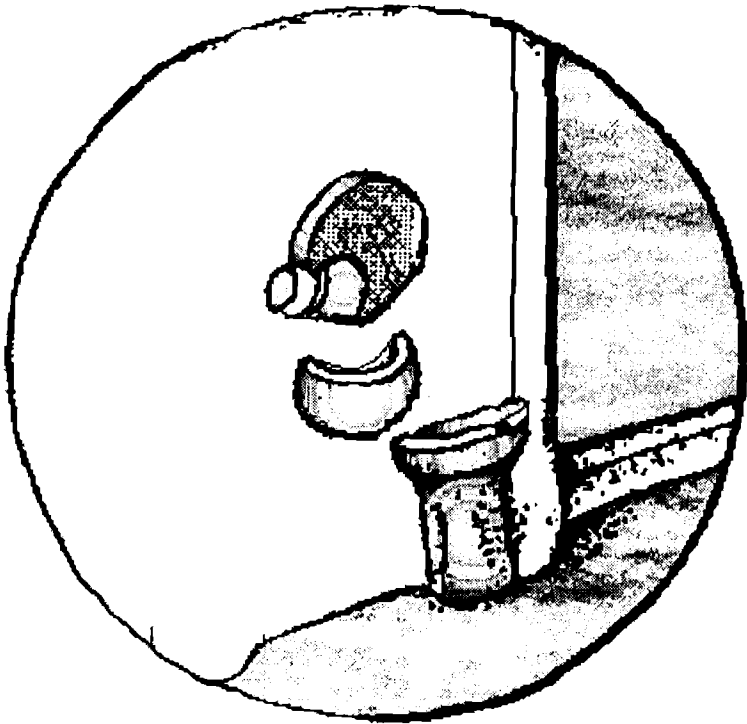

Fig. 2. Locuința P126, altar casnic
Pl. IV.

Fig. 10. Sanctuarul 2, peretele de vest, detaliu Soare-Luna